

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra sociologie a andragogiky

Byrokracie a nacismus
Byrokraci and Nazizm

Bakalářská diplomová práce

Jiří Dobeš

Vedoucí bakalářské diplomové práce: Mgr. Martin Fafejta, Ph.D.

Olomouc 2008

1. Úvod	3
1.1. Rebelie, jako způsob adaptace	5
2. Teorie byrokracie	6
2.1. Weber- racionalizace, odkouzlení	6
2.2. Formování pojmu byrokracie- panství	8
2.3. Hodnocení dopadu byrokracie na člověka	11
2.3.1. Max Weber	11
2.3.2. Karl Mannheim	11
2.3.3. Robert Merton	12
2.4. Totální instituce Erving Goffman	12
2.5. Zigmunt Bauman	15
3. Nacistická strana	16
3.1. Vliv společenskohistorických okolností na sílu NSADP	17
3.2. Organizační kroky k posílení strany od roku 1923	19
3.3. Příliv peněz	24
3.4. Změna politické situace	26
3.4.1. První volební úspěch	27
3.4.2. Druhý volební úspěch a uchopení moci	28
4. NACISTICKÉ ÚŘADY a OZBROJENÉ SLOŽKY	29
4.1. Vznik jednotek SS (Schutzstaffeln)	29
4.2. SD jako složka SS	30
4.3. Gestapo (Geheime Staatspolizei)	30
4.4. SIPO (Sicherheitspolizei)	31
4.5. RSHA (Reichs-Sicherheits-Hauptamt)	31
4.5.1. Struktura RSHA	31
4.6. Struktura SS (Schutzstaffeln)	32
4.7. Hermann Göring	33
5. Nacismus a Židé	34
5.1. Židovské organizace	34
5.2. Opouštění Německa	36
5.3. Nucený odchod z Rakouska	37
5.4. Jednotný říšský model emigrace	38

5.5. Začátek konce Židů na územích III. říše	39
5.6. Konečné řešení	40
6. Závěr	43
7. Seznam použité literatury	44

1.1. Úvod

Byrokracie je synonymum k racionálnímu řízení organizací, k řízení, ze kterého se vytrácejí osobní vazby mezi zástupcem organizace a klientem. Byrokracie se řídí pevně stanovenými předpisy, proto je neosobní a věcná. Rozděluje úkoly na jednotlivé podúkoly a ještě dále. Byrokrat má omezenou působnost a mimo ni se zpravidla nevydává. Tyto Weberem popsané vlastnosti dělají byrokracii účinným nástrojem k řízení organizací s vysokou mírou složitosti. Zároveň jsou ty samé vlastnosti schopny dehumanizovat rozhodování byrokrata a technokratizmem svázat svobodu lidského jedince. Byrokratické účelově racionální jednání je tedy jak dobrým spojencem, tak těžko překonatelným nepřítelem. Existují oblasti lidského života, ve kterých se technická vyspělost byrokratického typu řízení projevuje drtivým způsobem. Byrokratická nařízení, která vydala nacistická vláda, zasahovala do výsostného prostoru jedince, omezovala mimo jiné jeho pohyb a možnost svobodně si zvolit svého partnera. Byrokracie pod vedením národních socialistů kladla omezení celé společnosti, nejen Židům a jiným etnikům, ale i nežidovským Němcům. Ti byli omezeni na svobodě též, protože jim bylo zakázáno navazovat kontakty s neuznávanými skupinami lidí.

Max Weber vyvozoval nutnost existence moderní byrokracie ze společensko - historických okolností. Konkrétněji z potřeby odborného řízení, které si vyžaduje vysoce komplexní společnost. Měl představu, že se stále byrokratičtější formy organizace stanou osudem moderní společnosti (Weber in Keller 2007, s. 28-29). Weber zemřel v roce 1920 a následující běh událostí potvrzoval jeho tezi. Moderní byrokratické řízení bylo schopné mimo jiné plánovat a následně provádět systematické okrádání, odstraňování politických odpůrců a vyhlazování skupin lidí, to vše i za přispění moderní vědy. Například v medicíně se legitimizovaly pokusy na živých lidech, s tím, že posunou hranice vědění a přinesou tak užitek všem ostatním.

V současnosti hraje v našich životech „moderní byrokracie“ také velkou úlohu. Příkladem může být Brusel, centrum evropské byrokratické organizace. Přesto, že není součástí našeho státu a většina Čechů jej nikdy nenavštívila, mají jeho organizace vliv na našem území. Byrokraté z Česka přijímají pokyny z Bruselu jako od úřadu nadřazeného. Také národní vláda prosazuje svou politiku pouze v omezené míře svobodně, protože musí přihlížet k tomu, zda neporušuje již dříve přijaté smlouvy s Evropskou unií.

Podpis Evropské smlouvy v říjnu 2007 dává tušit vzniku novým úřadům i novým směrnicím, pokud bude ovšem ratifikována. Faktem je, že se národní byrokratická elita vzdává části svého vlivu ve prospěch elity nadnárodní. Snažím se poukázat na vztah nadřízenosti EU a podřízenosti ČR. Dalším příkladem může být Evropský soud pro lidská práva ve Strassburgu, jež je nadřazen v této oblasti české justici. To jsou konkrétní signály, že dochází k oslabování rozhodovacích pravomocí národních států, protože před vstupem ČR do EU byla nejvyšší organizační jednotkou národní vláda. Představitelé národních států tím, že jsou omezováni nařízeními, splňují jeden předpoklad fungování „moderní byrokracie“. Jak píše Weber, členové byrokratického aparátu mají jasně ohraničené oblasti úřední pravomoci a úředních povinností, které vymezují obsah jejich kvalifikace (Weber in Keller 2007, s. 25).

V době nadvlády komunistické strany byla československá vláda jistě pod silnějším vlivem, než je česká vláda dnes. Politika SSSR byla ideologicky výživnější a svírala celou společnost mnohem pevněji. Z tohoto srovnání vychází byrokracie EU jako „hodný policajt“ a SSSR jako jeho zlý kolega. Byrokracie Třetí říše se nachází mimo stupnici, protože ani jedno ze zmíněných seskupení neuplatňovalo svůj vliv na našem území tak tvrdě jako právě nacisté. Například vypálení obcí Lidice, Ležáky či Javoříčko a dalších mají na svědomí nacisté a nic podobného se již od té doby na našem území neopakovalo. Spojenectví s Evropskou unií má svůj rub i líc a připomíná, že vždy když se zařadíme, nebo jsme zařazeni do určité sféry

vlivu, můžeme čekat konfrontaci s oběma stranami mince. Kladem jsou třeba finanční dotace, záporům již zmíněné oslabení suverenity státu.

Specifikum nacistického způsobu řízení společnosti spočívalo v transformaci byrokratické struktury. Dokázali transformovat legální typ panství Výmarské Republiky do hybridního typu panství. Ten se vyznačoval na jedné straně úzkostlivým dodržováním předpisů, na straně druhé svévolnými rozkazy vůdce, který svými rozhodnutími vytvářel náplň práce byrokratů. Tento přerod byl pozvolný a poměrně hladký. Důvodem byla předpřipravená struktura NSDAP, aplikovaná a rozšířená až do té míry, že se stala jedinou možností. Stala se totální.

1.1. Rebelie jako způsob adaptace

Merton uvádí pět typů adaptace lidí na kulturní hodnoty a vzorce. Každý jednotlivý typ adaptace znamená pro jedince určitou pozici v rámci sociální struktury podle toho, jak se staví ke kulturním cílům a prostředkům k jejich dosažení. Pokud je společnost stabilní, je nejrozšířenějším způsobem adaptace první typ, tedy konformita. Konformita vztahující se ke kulturním cílům, kterých je dosahováno institucionalizovanými prostředky (Merton 2000, s. 145-147).

Jde tedy o to, že pokud dostatečně velký počet jedinců uznává kulturní hodnoty a cíle, společnost je soudržná. Díky této většině je bez větších problémů schopna odrazet útoky jedinců či skupin, které tyto hodnoty a vzorce neuznávají. Toto se týká stabilních společností, nikoli těch, které prošly krizí tak jako německá po první světové válce. Pro německou společnost byla typická spíše nestabilita a snaha různých skupin o její přetvoření. Komunisté si přáli zavést socialismus a pravicoví extrémisté vzkřísit národ a zadupat republikovou vládu.

Posledním pátým typem adaptace je rebelie. Jedná se o protipól ke konformitě, který předpokládá odcizení člověka vůči panujícím cílům a normám, které určují způsob dosažení cílů. Jedinec je nepovažuje za své a jsou pro něj tedy nelegitimní. Rebelie je opravdové přehodnocení, zapříčiněné přímou či zástupnou zkušeností frustrace a vede k odsouzení dříve uznávaných hodnot. Tato adaptace vyčleňuje lidi ze sociální struktury, která je obklopuje a vede k plánování a snaze o nastolení sociální struktury nové, takové, která by obsahovala pozměněné či zcela nové cíle a hodnoty (Merton 2000, s. 170-171). Hitler touto frustrací prošel a jistě i mnoho z jeho soudruhů. Podle historických pramenů nebyl přijat na svou vysněnou školu a od služby v německé armádě za první světové války choval nenávisť k Židům. Po prohrané válce začal být nespokojen i s vedením státu.

Troufám si říci, že pokud by nebylo státní zřízení tak výjimečně oslabeno, Hitlerova rebelie by neměla šanci na úspěch. Skutečnost však byla taková, že se hodnoty a kulturní cíle prosazované národním socialismem staly institucionalizovanými. Prostřednictvím zákonů dopadaly na Židy, cikány, handicapované, politické odpůrce a všechny ostatní „méněcenné“.

2. Teorie byrokracie

2.1. Weber - racionalizace, odkouzlení

Potřebným podhoubím pro vznik moderního byrokratického typu řízení bylo odkouzlení společnosti, nahlížení na skutečnosti pragmatickou optikou. Jak píše Weber:

„ Vzrůstající intelektualizace a racionalizace tedy neznámá, že by přibývalo znalostí podmínek, ve kterých žijeme. Nýbrž znamená něco jiného: vědění o tom, nebo víru v to, že člověk kdyby jen chtěl, se to kdykoli může dovědět, že tedy v zásadě neexistují žádné tajemné nedopočitatelné

síly, jež by zde intervenovaly, že je spíše naopak možné ovládat všechny věci v zásadě propočtem. To však znamená, že svět je zbaven kouzel. Už nemusíme, jako divoši, pro něž takovéto mocnosti existovaly, sahat k magickým prostředkům, abychom duchy ovládli nebo je uprosili. To dnes konají technické prostředky a výpočet. Především toto znamená intelektualizace jako taková.“ (Weber 1998, s. 118)

Racionalizace tedy znamenala odpoutání se od náboženských dogmat svírajících jedince, společnost i myšlenkové systémy. Zejména vědcům umožnila pronikat hlouběji do podstaty zkoumaných objektů. Postupně ustávala hrozba inkvizičních soudů a kladby. Zvídaví lidé se drali za poznáním, i když jim za to hrozil možný trest a dost riskovali. Nestabilní politická a náboženská situace vedla často k tomu, že to, co bylo jednou dovoleno, mohlo být v zápětí zrušeno s nástupem nového panovníka či papeže. V různých oborech docházelo k novátorství. V lékařství byla provedena první veřejná pitva lidského těla v Praze roku 1600 Johanem Jesseniem a Mikuláš Koperník v 16. století vytvořil svou heliocentrickou teorii.

V náboženství se racionalizace podle Webera projevuje prostřednictvím protestantismu a jeho etiky. V konkurenčním boji s ostatními směry myšlení a způsobu života se jeví jako účinná. Píše:

„...zvláště pak převážná většina bohatých měst se v 16. století přiklonila k protestantismu a následné působení tohoto příklonu jde protestantům k dobru v ekonomickém boji o bytí ještě dnes.“ (Weber 1998, s. 187)

Nachází spojení mezi protestantským způsobem života, který je účelný zejména ve vztahu k penězům, a kapitalismem jako konkrétním rozvinutím sociální etiky prosazované protestantismem. Duch kapitalismu vykrytalizoval z obecných psychických vlastností lidí a sociálně

historického vývoje. Je to komplex chamtivosti, ctnosti vyplývající z produktivního a nezahálčivého života a jistých náboženských představ.

„...neboť „summum bonum“ této etiky je především získávání peněz za co nejpřísnějšího omezení jakéhokoli nevázaného prožitku, přitom naprosto zbavené všech eudaimonistických, nebo vůbec hédonistických hledisek...“ (Weber 1998, s. 201).

Je zajímavé, že Weber vidí kapitalismus jeho doby i jako účinný vzorec chování, který se dokázal velmi silně prosadit do nejrůznějších sfér života podobně jako moderní byrokracie svou technickou převahou. Ovládá převážnou většinu všech ekonomických aktivit a tím se z něj stává i způsob života.

„Dnešní kapitalistické hospodářské zřízení představuje obrovský kosmos, do kterého se jednatel rodí a který je pro něho jako pro jednotlivce dán jako faktická nezměnitelná ulita, v níž musí žít. Jednatelci, pokud je vpleten do souvislostí trhu, vnucuje normy jeho hospodářského jednání.“ (Weber 1998, s. 203)

2.2. Formování pojmu byrokracie - PANSTVÍ

Weber zkoumá za pomoci historického ohlednutí způsoby, jimiž mohou být lidé hromadně organizováni za účelem dosažení specifických cílů. Upozorňuje na fakt, že mezi zadavatelem úkolu a jeho vykonavatelem existuje v rámci organizace lidí nerovnost. K vysvětlení vztahů nadvlády a podřízenosti, kterými je mocenská nerovnost vyjadřována, užívá typologii panství.

Panství je možnost vládce ovládat, či ovlivňovat jednání ovládaných takovým způsobem, jako by konali ze své vlastní vůle. Toto zaručuje poměrně hladké plnění cílů organizace. Panství se vyznačuje hierarchicky členěnou mocenskou strukturou. Kontakt a interakce mezi vládcem a

ovládanou masou je uskutečňován prostřednictvím správního a vojenského aparátu. Weber rozlišuje tři formy legitimního panství: panství legální, tradiční a charismatické. Jednotlivé typy se od sebe odlišují způsobem, jakým je zajišťována poslušnost ovládaných a loajalita správního aparátu vůči vládci (Keller 2007, s. 19).

Pojem patrimoniální úřad zastřešuje dva posledně jmenované typy panství. Při výkonu moci zde chybí odlišení privátní a úřední oblasti. Státní pokladna je součástí osobního majetku vládce a politická správa se řídí osobními motivy jednání. Vysocí úředníci nejsou vybíráni dle své odborné kvalifikace, ale jejich post souvisí s důvěrou vládce vůči nim. Patrimoniální normy jsou soustředěny kolem hlavní hodnoty, kterou je pocit naprosté podřízenosti vůči pánovi. Základním nástrojem legitimace je postulát o přirozené nerovnosti mezi lidmi (Weber in Keller 2007, s. 20-23).

Naopak panství legální odvozuje svou legitimitu z právních norem. Ty jsou platné pro všechny členy organizace. Jsou jim podřízeni řadoví zaměstnanci i řídicí členové a tyto normy také přesně definují způsob výběru zaměstnanců. Poslušnost není orientována na konkrétního vládce, ale na věcné principy. Pracovníci jsou pověřeni výkonem moci pouze dočasně. Z tohoto typu panství vyrůstá samotný způsob, technické provedení organizace větší skupiny lidí za účelem splnění zadaného cíle. Weber jej označil jako „moderní byrokracii“. Ta se řídí záměrně vytvořenými neosobními předpisy, které mají zaručit nestrannost při jednání mezi klientem a úředníkem. Dalším důležitým znakem je věcný charakter těchto norem, jež má za úkol přesné vymezení oblasti působení moci a je aplikovatelný na úředníky i spravované. Vysoká obecnost takovýchto norem nutí úředníky kategorizovat jednotlivé případy podle jejich typických znaků a následně jim přiřazovat legitimní, již předepsaný způsob řešení. Odlišnění procesu rozhodování, tedy ignorování konkrétních lidských aspektů je mimo jiné hlavní devízou moderní byrokratické správy. Zamezuje projevům osobní náklonnosti či nenávisti obou stran v procesu rozhodování.

Pravomoc je vymezena přesně ohraničenými a stálými kompetencemi (Weber in Keller 2007, s. 22).

Byrokratická správa umožnila rozvoj podnikání tím, že odstranila neprůhlednosti a nastolila trvalá pravidla. Umožnila podnikatelům s větší přesností kalkulovat možné zisky a ztráty a celkově usnadnila orientaci. Weber stanovil na základě pozorování znaky, jimiž se moderní byrokracie vyznačuje.

- ❖ Byrokratická správa je nepřetržité vyřizování záležitostí na základě více či méně pevných a více či méně vyčerpávajících pravidel abstraktního charakteru.
- ❖ Členové byrokratického aparátu mají pevně stanovené kompetence, to znamená jasně ohraničenou oblast úředních pravomocí a povinností, které vymezuje obsah jejich kvalifikace.
- ❖ Existuje princip úřední hierarchie, který umožňuje kontrolu a dohled vyšších úřadů nad nižšími a naopak právo odvolání či stížnosti nižších úřadů vůči vyšším.
- ❖ Ovládnutí pravidel, na jejichž základě se rozhoduje, vyžaduje zpravidla odborné vyškolení. Znalost příslušných pravidel představuje základ specializovaného vědění úředníků.
- ❖ Úřední jednání je fixováno písemnou formou, přičemž písemná akta zhotovuje štáb podřízených úředníků.
- ❖ Materiální správní prostředky nejsou ve vlastnictví úředníků. Úřední a soukromý majetek je oddělen právě tak, jako je oddělen úřad od bydliště úředníka. Stejně jednoznačně je ohraničena i pracovní doba úředníka ve vztahu k jeho volnému času (Weber in Keller 2007, s. 24-25).

Dle Webera je rozvoj byrokratického řízení organizací spjat s demokratizací společnosti, především s demokratizací přístupu ke správním funkcím. Nominace již nejsou vázány na osobní vztahy, ale řídí se formálními pravidly a ty stanovují kompetence nutné k výkonu konkrétní

správní funkce. Byrokraté již nestojí bezprostředně nad spravovanými jako úředníci patrimoniálních panství. Nevymáhají své materiální zajištění přímo od jim přidělených občanů, ale jejich existence je zabezpečována zprostředkovaně přes systém daní. Moderní byrokracie se stala neosobním nástrojem, který je použitelný pro sledování nejrůznějších ekonomických i politických cílů (Weber in Keller 2007, s. 27-29).

2.3. Hodnocení dopadu byrokracie na člověka - Weber, Mannheim, Merton

2.3.1. Max Weber

Weber považuje byrokratické řízení za nejsilnější a nejúčinnější typ správy, jež vítězí nad ostatními svou technickou vyspělostí. Dále uvažuje, že pokud se z chodu moderní byrokracie odstraní patrimoniální a příbuzné prvky, bude její účinnost stoupat. Vzestup účelové racionality v organizaci, která je nezúčastněná na jednotlivých zvláštnostech případů, povede k odlidšťování jejich činností (Weber in Keller 2007, s. 132).

2.3.2. Karl Mannheim

V podobném duchu se o osud jednotlivce zasaženého byrokratickým jednáním zajímá Karl Mannheim. Domnívá se, že byrokratické mašinerie postupně nahrazují substancionální racionalitu racionalitou funkcionální. Substancionální racionalita znamená schopnost individua jednat rozumně na základě vlastního zhodnocení dění a uvědomění si důsledků svého jednání. Funkcionální racionalita byrokracie směřuje jednání každého člena organizace směrem k cíli, který on sám neurčuje. Tato skutečnost umožňuje potlačit osobní zodpovědnost jednotlivce za jednání, jež vykonal. Dalším vlivem, který má za následek snižování pocitu zodpovědnosti jedince za vykonaný úkol, je specializace velkých komplexních organizací. Cíle organizace, původně rozsáhlé, jsou rozloženy do jednotlivých podstupňů, a tak se byrokrat podílí na jejich realizaci pouze z části (Mannheim in Keller 2007, s. 132).

2.3.3. Robert Merton

Merton se mimo jiné zaměřuje na proces přemístění cílů, který vyjadřuje přechod v pojetí pravidel organizace. K přemístění cílů organizace dochází tehdy, když se dodržování pravidel, které bylo dříve prostředkem pro dosažení cílů, transformuje v cíl osobě. Členové byrokratických aparátů mají často sklony právě ke zmíněnému přemístování cílů a v krajních případech se z nich stávají byrokratičtí virtuóзовé. Ovšem i průměrní byrokraté trvají na přesném dodržování byrokratických postupů, protože toto chování jim zaručí ochranu před nadřízenými. Výsledkem tohoto jednání je formalismus až ritualismus (Merton 2000, s. 184-185). Nabízí se otázka, jakou měrou působí byrokratická struktura na osobnost jedince a je vcelku lhostejné, zda se jedná o státní správu, velký podnik anebo školu. Na příkladu vzdělávacích institucí jde přinejmenším vysledovat proces maskování cílů. Manifestní funkcí školy je předávání vědomostí a poznatků z dané kultury. Latentní funkci naplňuje škola tím, že uskutečňuje organizované vrůstání do norem a hodnot společnosti.

2.4. Totální instituce - Erving Goffman

Velké formální organizace ovlivňují značnou část života dnešní společnosti, ale to ještě nestačí k tomu, aby byly nazvány totálními. Těmi se stávají až za předpokladu, že po delší či kratší dobu ovlivňují veškerý život jisté části občanů. Organizační principy výrobních a správních organizací, jsou-li dovedeny až do nejzazších důsledků, ukazují skrytou tendenci všech byrokracií pohlížet na klienty jako na nerovnoprávné objekty. Mezi instituce, které praktikují tento princip nerovnosti na své klienty nejzřetelnějším způsobem, patří: nápravná zařízení, nemocnice či ústavy pro duševně choré (Keller 2007, s. 117-119).

Totální instituce vytvářejí pro své členy prostředí zásadně odlišné od životního světa, který je znám běžným občanům společnosti. Jde o místo

plní několik funkcí najednou. Totální instituce je místem pro bydlení i práci, v níž větší počet podobně situovaných jedinců odříznutých na delší dobu od vnější společnosti kolektivně realizuje navenek uzavřený a formálně spravovaný způsob života (Goffman in Keller 2007, s. 121).

Běžné organizace si nárokují určitou část osobnosti člena. Chtějí, aby odevzdával jistý výkon po konkrétní dobu. U totální instituce jsou tyto dotace maximální. Spojuje pod jednou střechou činnosti, které jsou v podmínkách moderní společnosti oddělené. Spánek, práce a volnočasové aktivity jsou provozovány v tomtéž prostoru pod dohledem stejné autority. Veškerá činnost je provozována za přítomnosti dalších osob s přibližně stejným postavením. Veškeré činnosti jsou prováděny podle přesně stanoveného a přísně závazného plánu a mají sloužit k naplnění oficiálního cíle organizace. Goffmann rozlišuje instituce dle účelu založení:

- ❖ Instituce ustavené za účelem péče o ty, o nichž se soudí, že se o sebe sami postarat nedokážou. Jedná se o lidi v seniorském věku, sirotky, těžce tělesně či mentálně handicapované.
- ❖ Zařízení pro osoby, které o sebe pečovat nedokážou a navíc mohou být z různých důvodů pro společnost rizikové, lidé trpící infekčními chorobami.
- ❖ Instituce zřízené kvůli ochraně společnosti před nebezpečnými osobami. Zařízení tohoto typu brání druhé před nebezpečnými jedinci. Patří sem: vězení, ústavy pro převýchovu nezletilých. (Goffman in Keller 2007, s. 121-122).

Totální instituce přebírají veškerou zodpovědnost za své chovance po celý čas jejich pobytu. Pobyt v tomto prostředí silně determinuje psychický vývoj jedince. Asymetrický vztah mezi klientem a personálem, praktická nemožnost sociální mobility a předpisy vztahující se na interakce mezi personálem a klientem jsou hlavními faktory, jež vedou ke změně osobnosti klienta, ale i personálu. Život „uvnitř“ je v mnoha ohledech zásadně odlišný od reality všedního dne „tam venku“. Neexistuje zde instituce rodinného

života, neexistuje svobodně uzavřený kontrakt vymezující vztah mezi odvedenou prací a odměnou, pracovní aktivity mohou být vynucovány stejně jako volnočasové. Aby bylo možné udržet klienty v relativním klidu, tedy aby se nepokoušeli vyvolávat vzpoury a tím destruovat řád, uplatňují se na ně programové mechanismy zbavující je části svého Já. Tím, že se nemohou svobodně a volně pohybovat, je mezi nimi a okolním světem neprostupná bariéra, klientům je znemožněno měnit v průběhu dne rozličné role. Klient plní neustále pouze jednu roli vězně, pacienta nebo dokonce věci. Dochází k výraznému ztenčení sociálního statusu oproti normálu. Klient příchodem do této instituce přestane být rodičem, cestujícím – není umožněn náhodný kontakt se členy společnosti - a postupem času se stává jen vězněm či pacientem (Goffman in Keller 2007, s. 121-123).

Totální instituce usiluje o destrukci předchozí identity klienta. Nejzřetelněji se tato snaha projevuje při zpracovávání „nováčků“, kteří jsou po příchodu podrobováni procesu mortifikace. Dle předpisů je jedinec zbavován své individuality. Prochází procedurami, jež ho standardizují do podoby, jaká je vhodná pro organizaci. Může být převážen, ostříhán, dezinfikován, jsou mu odebrány civilní šaty, které jsou nahrazeny stejnokrojem, přidělí se mu číslo a někdy odebere civilní jméno. Od této doby nevystupuje jako občan, ale stává se položkou v evidenci. Stává se upravenou vstupní informací, s níž může začít pracovat byrokratický program. V průběhu pobytu jsou eliminovány kontakty s vnějším okolím. Tato nutnost je podpírána cílem organizace. Ve vězení jde o součást trestu a nástroj převýchovy, u náboženských organizací jde o duchovní očistu, které má být dosaženo skrze zřeknutí se fyzických slastí, a v organizacích pečujících o mentálně postižené jde o ochranu okolí i pacientů před sebou samým. Goffmann shrnuje, že všechny umrtvovací praktiky jsou koordinovaným útokem na civilní Já klienta a bývají zdůvodňovány čistě pragmaticky. Mnohdy se ale jedná pouze o zpětné racionalizace snahy seřadit denní aktivity velkého počtu osob na malém prostoru při použití

minimálního množství organizační energie (Goffman in Keller 2007, s. 121-123).

2.5. Zigmunt Bauman

Bauman si ve své knize všímá dehumanizace předmětů byrokratické činnosti. Tvrdí, že dehumanizace souvisí se silnou racionalizující tendencí moderní byrokracie. Působí tak mimo jiné proto, že jak lidé, tak i všechny ostatní předměty byrokratické správy jsou zredukovány na čisté kvality zbavené veličin. Tedy ztrácejí svou výjimečnost. Zabývá se i tím, jak pouhé označení objektu správy číslem či jiným anonymním kódem odtrhává ty, co rozhodují, od morálních závazků (Bauman 2003, s. 155-156).

Bauman nezastává pouze názor, že byrokracie je nástrojem, který je možné použít pro dosažení různých cílů, ale jde ještě dále. Rozvíjí myšlenku, že byrokracie, která je zprvu nastavena k řešení určitého úkolu, si v jeho průběhu hledá již vlastní pozměněné způsoby řešení. Nebezpečí je podle Baumana ukryto v tom, že pokud má byrokracie svou vlastní logiku, svůj specifický způsob řešení problémů, nemůže být již plně kontrolována svými zakladateli. Jen na počátku je zformována za jistým účelem a z její podstaty vyplývá, že bude při řešení zadaných problémů hledat pouze optimální řešení. Tato řešení však již často nejsou zatížena morálním hodnocením, a to právě proto, že jsou tolik efektivní a racionální. Aby taková mohla být, musí se byrokratický způsob jednání vzdát právě specifičnosti svých klientů a kategorizovat je za účelem efektivnější evidence a účelnějšího jednání (Bauman 2003, s. 150-157).

3. Nacistická strana

NSDAP prošla od jejího založení v roce 1921 až po její násilný konec v roce 1945 mnoha etapami. V počátcích byla skromným nástrojem, jehož prostřednictvím chtěli zastánci národně socialistických myšlenek otupit

státní zřízení. Toto se střídavě dařilo a pozice strany často závisela na okolnostech, které nemohly její představitelé ovlivnit. Nestabilní hospodářská situace si často pohrávala s přízní, kterou projevovali voliči stranám. Do roku 1929 se volební preference NSDAP pohybovaly nahoru a dolů jako na houpačce. Avšak vnější okolnosti nabídly příležitost a NSDAP se jí chopila. Díky své propracované struktuře přesvědčovala tam, kde jiní nedosáhli. Vytvořila si svou ochranou gardu, která byla pozdějším základem nacistického státu.

NSDAP může být označena za totalitní hnutí, neboť vyžadovala neomezenou loajálnost každého svého člena. Stavěla se mimo a proti stávajícímu společenskému systému jako celku a byla schopná nalézt příznivce, jež stranický systém politiky nikdy nezaujal. Byla schopná zaktivizovat dříve nečinné masy ve svůj prospěch. Masy chápeme jako velké množství jednotlivců v rámci společnosti, které nespojuje žádné vědomí společného zájmu. Nemají vyhraněné třídní vědomí vyjádřené v konkrétně vymezených a dosažitelných cílech. Nemohou být tedy začleněni do žádného organizovaného útvaru založeného na společném zájmu, do politických stran, odborů či místní samosprávy. Tyto masy jsou potencionálně přítomny ve všech zemích. Politické strany o tuto skupinu lhostejných lidí ztratily zájem, protože je považovaly za příliš apatické (Arendt 1996, s. 436-452). Nikoliv však nacisté, kteří z masy vytěžili svůj politický kapitál. Dokázali ji zmobilizovat a důkazem toho je nesmírně vysoká volební účast v listopadových volbách 1933. Zúčastnilo se jich 95,2 % všech oprávněných voličů (Bullock 1994, dodatky).

3.1. Vliv společenskohistorických okolností na sílu NSADP

Obecně je možné říci, že vznik Třetí říše byl iniciován hospodářskou krizí a oslabeným státním zřízením, které nebylo schopné vypořádat se s nespokojenými a demonstrujícími občany. Po ukončení první světové války se nově vytvořená Výmarská republika musela bránit snahám, které

měly za cíl svrhnout existující vlády, jak ty spolkové, tak i republikovou sídlící v Berlíně. Tyto snahy vyvíjela jak krajní levice v podobě komunistů, tak krajní pravice v rámci NSDAP.

Název NSDAP vznikl doplněním slov „národně socialistická“ před původní „německá dělnická strana“. Hitler vstoupil do Deutsche Arbeiterpartei (DAP) v září roku 1919. Stal se novým členem zejména kvůli jeho rétorickým schopnostem, které manifestoval ve své řeči na obhajobu jednoty Německa v bavorské pivnici. Členstvo strany rozpoznalo v jeho projevu potenciál k přesvědčování nestraníků a byl přijat do strany jako 555 člen. Ironií je, že byl Hitler původně pověřen sledováním mnichovských politických stran, ale když uvážíme, že to byla jeho jediná obživa, nejeví se vstup do strany jako nelogický. Svým řečnickým umem lákal nejen nové členy, ale také si zajišťoval svou vlastní popularitu v DAP. Roku 1921 se stává nejvyšším představitelem strany a přejmenovává ji na NSDAP. Strana prochází reformou a přijímá i nové symboly. Byly to vlastní uniformy, pozdrav „*Heil Hitler*“ a stranický symbol v podobě hákového kříže, který má svůj původ ve starověku kolem 4. tisíciletí před n. l. (Hughes, Mann 2002, s. 13-14).

V roce 1923 proběhl Mnichovský pivnicový puč, událost která zpopularizovala Hitlerovu osobu i celé hnutí. Jednalo se o shromáždění nacistické strany a jejich příznivců vedené snahou podlomit vratký režim Výmarské republiky. Nejprve v Mnichově a později ve zbytku republiky. Pokus skončil neúspěchem a organizátoři spolu s Hitlerem byli souzeni. Hitler vzal celou zodpovědnost za přípravu i průběh puče na sebe a svým nepoddajným projevem před soudci si získal sympatie široké německé veřejnosti. Byl mu uložen nejnižší možný trest v trvání pěti let, který nebyl naplněn ani z jedné pětiny a po necelých deseti měsících byl na svobodě. Hitler byl literárně plodný a za dobu svého pobytu ve vězení stvořil své dílo „*Čtyři a půl roku boje proti lži, tuposti a zbabělosti*“, vydavatelem

přejmenované na „*Mein Kampf*“. Tato kniha se stala Hitlerovým zdrojem finančním i politickým (Hughes, Mann 2002, s. 14-15).

Na Německé politické scéně docházelo stále k rovnocenným bojům mezi představiteli levice a pravice. Všechny nevládnoucí strany či politická hnutí se přetahovaly o to, jak na svou stranu získat nespokojené občany. Obecně se občanům Německa jevilo státní zřízení jako slabé. To zapříčiňovala hlavně hospodářská krize. Soustavně se zvyšující inflace od roku 1918 až po rok 1924 znehodnotila všechny úspory. Síla NSDAP rostla úměrně s nespokojeností a beznadějí občanů Výmarské Republiky. Podle hesla „*tonoucí se stébla chytá*“, byli zbědovaní občané ochotni uvěřit představě pevného nového vedení. To slibovalo vytvoření nových pracovních míst a celkový návrat ztracené národní hrdosti. V roce 1925 se začala ekonomická situace měnit a s ní i sympatie veřejnosti vůči NSDAP.

„Německá ekonomika se počínaje rokem 1925 začala vzpamatovávat. Hospodářský vzestup se výrazně podepsal na dalších osudech nacistické strany, období všeobecné prosperity znamenalo pro Hitlera a jeho nacisty mimořádně hubené roky ... z Berlína se stalo hlavní město evropského kulturního života ... nacisté v čele s Hitlerem se dostali na okraj zájmu a ve volbách roku 1928 zcela propadli ... z počtu 31 miliónů odevzdaných hlasů získali pouhých 810 000, tedy 2,6 %.“ (Hughes, Mann 2002, s. 31-33)

Nacistická strana, jak se jí zkráceně říkalo, balancovala nad propastí zapomenutí. Jenomže v roce 1929 došlo v New Yorku na Wall Street ke zhroucení tamní burzy a nastalá celosvětová hospodářská krize začala obnovovat atmosféru nespokojenosti a spolu s ní začal vzrůstat počet příznivců Národně socialistického hnutí.

„V září roku 1930 stoupl počet jeho sympatizantů na 18,3 %. Nárůst potencionálních voličů zaznamenali i komunisté, které by volilo více než 13 % voličů. Němci začali opět nabývat přesvědčení, že výmarská demokracie

na řešení jejich problémů nestačí a začali již podruhé naslouchat hlasům extrémistů.“ (Hughes, Mann 2002 s. 32-33)

3.2. Organizační kroky k posílení strany NSDAP od roku 1923

Po nacistickém puči v roce 1923 byla strana rozpuštěna a byl také zastaven tisk stranického „Völkischer Beobachter“. Po neúspěších extrémistických pravicových stran ve volbách roku 1924 ještě v době, kdy byl Hitler ve vězení, byla pozice nacistického hnutí velmi nejistá. Například se drolila jednota krajských organizací. Šířila se také myšlenka komunismu, která ubírala NSDAP voliče s protistátním smýšlením. Situace se začala měnit, když se již propuštěný Hitler mohl angažovat ve vzkříšení strany a posílení pozice celého hnutí. Díky tlaku vlivných patronů dosáhl znovuobnovení tisku „Völkischer Beobachter“, což byl důležitý nástroj prezentace postojů a také odvolání zákazu strany. Po stabilizaci strany zorganizoval na únor 1925 shromáždění sympatizantů NSDAP v Mnichově. Akce nezůstala bez odezvy. Počet posluchačů byl značný a převyšoval možnosti zvoleného sálu. Přednesený projev byl radikální a Hitler v něm akcentoval úlohu vůdce hnutí a jeho určující pravomoci. Vůdce má být jediným původcem důležitých rozhodnutí. Radikálnost vystoupení měla za následek zákaz veřejného řečnění. Další schůze byla uspořádána v Bambergu, kde zákaz řečnění pro Hitlera neplatil. Zde nabídnul funkci šéfa stranické propagandy věrnému spolupracovníkovi Gregoru Strasserovi. Jeho zástupce Goebbels, kterého pozval do Mnichova, se mu jevil jako velmi aktivní a nápaditý člen. Hitler ujednal s Goebbelem spolupráci a určil mu místo v hierarchii strany. Byl jmenován gauleitem¹ Berlína. Všem gauleiterům a dalším místním předákům bylo naznačeno, že se musí zařadit do nově budované organizace. Už nestačilo být jen loajální vůči Hitlerovi

---

¹ Místní vedoucí nacistické strany v územní jednotce odpovědný za veškerou politickou a hospodářskou činnost, včetně mobilizování dělnické a civilní obrany (Bullock 1995, 1022).

osobně. Museli si uvědomit, že se od nich očekává bezpodmínečné zařazení do národní organizace. Nastal tedy obrat v řízení směrem k centralizaci strany a provinční politické směry byly unifikovány a řízeny centrální byrokracií (Bullock 1994, s. 159-164).

V květnu 1926 bylo svoláno do Mnichova shromáždění řadových členů za účelem změny stanov, kde byly schváleny návrhy směřující k institucionalizaci hnutí a přesně definován původ a epicentrum hnutí, přesněji jediný správce hnutí, kterým bylo Národní socialistické sdružení německých dělníků v Mnichově. Tím se centralizovalo vedení do Mnichova a faktická moc přešla do rukou místních funkcionářů. Obzvláště funkce prvního předsedy v sobě nesla zvýšenou možnost utvářet stranu. Volbu prvního předsedy vyžadoval i německý zákon. Z jeho funkce vyplývaly velmi silné pravomoci: jmenování a odvolávání gauleiterů, předsedů výborů a měl samozřejmě vliv i na další místní funkcionáře. Měl také pravomoc vést stranu nezávisle na rozhodnutích, která učinila výkonná rada či výbory i přes jejich velkou váhu, co se týče počtu hlasujících členů. Kdo byl prvním předsedou, měl v rukou celou stranu. Zvolen byl Hitler (Bullock 1994, s. 160).

V červenci 1926 svolává Hitler první stranický sjezd od roku 1923 do Výmaru v Durynsku. Volba, kde umístit sjezd, se opět řídila zákazem veřejného řečnění pro Hitlera ve většině ostatních německých zemí. Sjezd se odehrával v Národním divadle a po ukončení zasedání byli přihlízející svědky demonstrace síly v podobě 5000 příslušníků SA², při které poprvé zdravil Hitler zvednutou paží. Hitler zde uspěl a potvrdil své postavení v NSDAP. Věřil sobě i celému hnutí, že dokáže v budoucnu uspět. Začal přemýšlet o zbudování účinného aparátu, který by byl schopen registrovat nové členy či obecněji zajišťovat operativnost strany na území Výmarské

---

² Útočné oddíly, původní nacistická paramilitaristická organizace, tzv. hnědé košile, založená v roce 1921 (Bullock 1995, s. 1024).

Republiky. NSDAP začala posilovat počty zaměstnanců v ústředí. Zvyšovala se i jejich odbornost. Již nezáleželo pouze na politickém postoji a do funkcí byli dosazeni schopní nestraníci. Výkonným tajemníkem byl jmenován Philipp Bouhler a F.X.Schwarz, bývalý účetní na mnichovské radnici se stal pokladníkem. Později se k těmto nejvyšším úředníkům strany přidal ještě Rudolf Hess (Bullock 1994, s. 160-164).

Těmito kroky posílil Hitler svou pozici ve straně i ji samotnou. Zbývalo už jen posílit její roli v německé společnosti. Toho chtěli nacisté dosáhnout pomocí lepší organizace celé strany, jež by přinesla i důslednější propagaci politických plánů.

„Reichsleitung³ byl obohacen o nové kádry. Georg Strasser byl jmenován vůdcem říšské organizace a byli jmenováni i noví gauleiterové. Od nich se ve větší míře očekávalo, že projdou školením a budou schopni hrát novou roli místních stranických vůdců řídících volební kampaně a navíc budou mít možnost figurovat na seznamu kandidátů strany.“ (Bullock 1994, s. 165)

NSDAP s již centralizovaným vedením byla schopna zaplnit kandidátky ve všech třiceti pěti volebních okrscích a uspořádala na 10 000 předvolebních meetingů. Přes tuto aktivitu, která se opírala o dobrou organizaci nedosáhli nacisté výrazného volebního úspěchu. Nepodařilo se jim přesvědčit voliče. Na vině byla sílící německá ekonomika a sní vzrůstající spokojenost voličů s dosavadním politickým uspořádáním. V květnu 1928 ve volbách do říšského sněmu získala NSDAP 810 000 hlasů z počtu 31 miliónů odevzdaných, v přepočtu šlo o 2,6 % (Bullock 1994, s. 165). Je tedy dlužno dodat, že se podpora NSDAP ze strany voličů řídila nejen působivostí meetingů, ale i idejemi, které strana hlásala a jež byly ukotveny ve dvaceti pěti bodech původního programu hnutí. Názor na

---

³ Ústřední vedení nacistické strany v Mnichově.

způsob řešení problémů, který nacisté předkládali, se těšil větší oblibě vždy, když se země dostávala do krize.

Po částečném neúspěchu, který přinesly květnové volby, byla na srpen 1928 svolána konference celého vedení strany do Mnichova. Zde došlo k další reorganizaci. Územní celky, do nichž byla NSDAP rozdělena, byly upraveny tak, aby jejich pracovníci lépe působili na venkovské obyvatelstvo, u kterého zaznamenala strana podporu ve volbách. Volební obvody byly pokryty agitátory, kteří důsledněji intervenovali u venkovanů a občanů středních měst. Nacisté byli orientováni na masu a potenciál vesnice objevili až ve volbách. Nízká hustota rozložení obyvatelstva na venkově komplikovala pořádání mnohohlavých meetingů. Pokud tedy chtěli získat voliče, museli pracovat na kampani skoro celý volební rok. Upřesňování strategie kampaní a další organizační problémy se probíraly zhruba po šesti měsících znovu (Bullock 1994, s. 165-166).

Zdá se, že si nacisté byli velmi dobře vědomi síly, kterou představovala dobrá organizace strany a snažili se ji neustále operativně zlepšovat. Jediným cílem strany bylo uchvátit moc, a tak se ve svém volebním agitátorství příliš nevymezovali. Výjimku tvořili političtí soupeři a státní zřízení Výmarské Republiky. Proti nim útočila Hitlerova strana s velkou vervou. To byl také důvod, proč ztrácela konzervativnější voliče. Nacisté vycítili šanci a začali budovat moderní stranu. Ta měla jasně definovanou hierarchickou strukturu a na pozice oblastních vůdců byli dosazeni vybraní lidé, kteří splňovali profesní požadavky vyplývající z této pozice.

Organizační vedení strany se také soustředilo na zaktivizování svých spřízněných spolků a jejich zapojení do stranického života. Jednalo o nejrůznější svazy, jako byly Národně socialistický svaz učitelů, Národně socialistický svaz studentstva, Národně socialistický svaz německých

právníků, Národně socialistický svaz německých lékařů a jiné (Bullock 1994 str. 167).

V tomto momentě je zřetelné, jak dobrá organizace spolurozhoduje o úspěchu politické strany. Politické strany jsou orientovány na masy lidí a ty musí zaujmout. Aby strana slavila úspěch, je nutné dostat její volební program k co největšímu počtu občanů i do těch nejzapadlejších provincií. Jedná se o logisticky náročný podnik a bez možnosti koordinace jednotlivých buněk je nemožné slavit úspěch, i kdyby byly deklarované myšlenky sebelepší. Vinou špatné organizace mohou být zastaveny jakékoli plány a naopak. Pokud nějaký plán získá podporu v dobré organizaci, která doprovází jeho prosazování či prezentaci má reálnou šanci na úspěch. Nejde tedy o to, zda je dobrý či zlý, ale jakými metodami se uvádí v život. Jestliže spolu soupeří dvě strany, které mají stranické aparáty na různých úrovních profesionality, je pravděpodobné, že se to ve výsledku projeví. Pakliže se jedna strana organizuje dle principů moderní byrokracie, získává nad méně profesionálně zorganizovanými odpůrci technickou převahu.

Jediný, kdo stál mimo celou stranu a přitom ji mohl kdykoli ovlivnit, byl Hitler. Vstupoval do dění ve straně jako neviditelná ruka trhu. Nikdo nebyl sto odhadnout s kým je ochoten vyjednávat aby posílil vliv strany ve státě a málokdo se jeho rozhodnutím stavěl do cesty. Byl respektovaným lídrem a kolem sebe soustředil jemu věrné spolupracovníky. Ti byli také ve vedoucích pozicích strany a hlavně byli Hitlerovi povětšinou vděční za vzestup svých kariér. V tomto se organizace strany, v jejich nejvrchnějších patrech, podobala patrimonálnímu typu panství. V interakcích mezi Hitlerem a nejvyššími představiteli strany panovaly mocenské vztahy typické pro jednání mezi králem a jeho dvorem. Pokud se budeme zabývat stylem, jakým Hitler vedl stranu, musíme dojít k jednotnému názoru. Jistě nešlo o vzorného manažera. Důvodem může být to, že řízení strany bylo již v roce 1929 ustálené. Na pozici vůdce strany si již nikdo kromě Hitlera nemohl klást faktický nárok. Stranu vnímal jako prostor, nad kterým má

kontrolu a prostředek k oslabení současného politického režimu. Odmítal chodit pravidelně do kanceláře a vyřizovat korespondenci. Pokud se mu nechtělo, neúčastnil se porad vedení strany a tím brzdil některá důležitá rozhodnutí. Znesnadňoval práci svým podřízeným zanedbáváním vlastních povinností, které vyplývaly z jeho funkce. Později si zvolil zástupce natolik oddaného, aby se nemusel obávat ztráty vlivu. Tímto mužem byl jeho osobní tajemník Rudolf Hess.

3.3. Příliv peněz

Nedostatek peněz, to byla velká slabina nacistů. Prostředky, které by si přáli použít ke zrealizování kampaně v jejich stylu, nebyly dostupné. Organizace strany ale byla již na takové úrovni, že byla připravena vstřebat masovější příliv členů a dále s nimi pracovat. Finance dávaly meze velikosti nacistické byrokracie. Členská základna nebyla masových rozměrů a finanční dary od průmyslníků nebyly časté, spíše výjimečné. Národně socialistická politika byla příliš radikální a nelákala velkopřmyslníky a jejich kapitály. Nacistická strana byla již v roce 1929 velice dobře zorganizovaná a čekala na svou možnost. Ta se dostavila v podobě Youngova⁴ plánu, který umožnil všem extrémistickým stranám útočit na režim Výmarské republiky a Spojence.

Hitler vedl jednání s A. Hugenbergem, který ovládal stranu konzervativních nacionalistů DNVP⁵. Chtěl se spojit s DNVP v kampani vedené proti přijetí Youngova plánu. Hugenberg byl tiskový magnát vlastníci noviny, zpravodajskou agenturu a německou filmovou společnost UFA. Chtěl po Hitlerovi, aby mu pomohl získat masy na podporu chystaného

---

⁴ Návrh mezinárodní komise v čele s bankéřem O.D.Youngem na splácení válečných reparací. Německo mělo splácet každoročně určitou sumu až do roku 1988.

⁵ Deutschnationale Volkspartei (Německá národně lidová strana)

referenda, které by vyslovovalo nesouhlas s přijetím reparací. Měl možnost využít jeho aparátu, který neměl dost financí k celonárodní kampani, ale disponoval profesionály v oboru propagandy a vedení meetingů. Také disponoval charismatickou postavou A. Hitlera, který byl uznávaným řečníkem. Nacisté by poskytli elán a agresivitu, zatímco Hugenberg by informoval Němce ve svém tisku.

Výsledek jednání byl pro nacisty velmi uspokojivý. Naprostá nezávislost v řízení jejich kampaně a značný podíl z fondů, které byly k dispozici pro financování celé kampaně proti Youngově plánu. Gregor Strasser byl jmenován zástupcem Nacistů ve smíšeném finančním výboru, ale i jejich vlastní systém financování se zdokonaloval. Nacisté apelovali na solidaritu jejich sympatizantů a poskytli možnosti, jak ji vyjádřit finančně. Na stranických meetingech se vybíralo vstupné. Pravidelně se vybíraly členské příspěvky. NSDAP byla často podporována drobnými dary jednotlivců. Jednotlivé stranické organizace byly odpovědné za provoz celé buňky, včetně financování (Bullock 1994, s. 171).

Zde nastal důležitý zlom v emancipaci Nacistické strany. Hitler, jehož desatero obsahovalo v každém bodu heslo „účel světí prostředky“, neměl zájem na spolupráci. Byl odhodlán strhnout pozornost veřejnosti na svou stranu a měl k tomu odpovídající předpoklady. Přístup k financím a dobře organizovanou stranu.

Díky spolupráci s Hungerbergem se o Nacistické straně vědělo stále více po celém Německu. Protože tiskový magnát věnoval neustálou pozornost veřejným projevům nacistických předáků.

V roce 1929 se konaly zemské a místní volby, kde národní socialisté uspěli, což pro ně znamenalo proniknutí do celonárodní politiky. Zvyšoval se počet členů a vedení strany se rozhodlo vytvořit centrálu schopnou zvládat řízení strany na celostátní úrovni. Za tímto účelem zakoupili Barlowský palác v Mnichově. Vše pocházelo z velké části od Hungerberga.

Mediální podpora a finanční injekce zmohtnily Nacistickou stranu. Záhy po zesílení se Nacisté rozešli s DNVP. Šlo o reakci na neúspěšné referendum z května 1930. Referendum mělo sloužit říšskému sněmu jako podklad při rozhodování o směru zahraniční politiky. Vyzívalo, aby byl přijat „zákon proti zotročování německého národa“, který by odmítl Youngův plán. Nacisté svalili neúspěch na DNVP a rozešli se s nimi. Výsledek? Byli silnější a nezávislejší (Bullock 1994, s. 165-170).

3.4. Změna politické situace

Po rozpuštění Říšského sněmu byly vypsány volby na 14. září 1930. Od začátku roku 1930 byl vedoucím oddělení propagandy Reichsleitungu Goebbels. Předvolební kampaň měla prezentovat stranu jako mladou a energickou. Styl kampaně byl pečlivě promyšlený tak, aby zapůsobil na voliče, kteří si přáli rychlou změnu k lepšímu. Nabízeli alternativu k dosavadnímu stylu vlády, který označovali za nemoderní, zdiskreditovaný a neúčinný.

Centrum akce bylo v Mnichovském Hnědém domě⁶. Zde se tvořily letáky a hesla. Vše bylo důkladně plánováno a dozorováno. Vznikaly zde i rozvrhy meetingů. Hitlerův program byl rozplánovaný tak, že se mezi jednotlivými městy přemísťoval ve svém leteckém speciálu. Protože byl již značně populární, jeho osobní účast a přednesení projevu byla lákadlem a zvyšovala návštěvnost. Rozsah a styl celé kampaně byly větší, než u kterékoli jiné strany v Německu.

Národní socialisté využívali svých vyškolených řečníků k pokrytí téměř všech venkovských oblastí. Tito řečníci byli absolventy stranické školy agitátorů. Reinhardtova škola vyprodukovala přes dva tisíce lidí, kteří byli schopni uspokojivě vést řeč před větším publikem. Byli připravováni na

---

⁶ Mnichovské sídlo NSDAP pro celou republiku.

nejčastější otázky, kontrolovali svá gesta a osvojovali si umění práce s posluchači během přednesu. Aktivitou a úrovní organizace se jim nikdo nerovnal. Sám Hitler pronesl mezi 3. srpnem a 13. zářím 1930 na dvacet velkých projevů.

3.4.1. První volební úspěch

V zářijových volbách 1930 získala NSDAP 18,6 % voličů a Hitler byl předsedou druhé nejsilnější strany v Německu po SPD⁷ se 107 křesly v říšském sněmu. Pár dnů po volbách pronesl v Mnichově tento projev:

„V zásadě nejsme parlamentní stranou, to by byl rozpor v tom, jak nás chápat. Jsme parlamentní stranou s donucením, pod nátlakem, a ten nátlak představuje ústava. To ústava nás nutí používat tento název...Nejsou to místa v Reichstagu, za která bojujeme, ale tím že získáme místa v parlamentu, budeme jednoho dne schopni osvobodit německý lid.“
(Bullock 1994, s. 229)

Tento výňatek z projevu je typickou ukázkou stylu, kterým se prezentovali nacisté. Ačkoli již byli začleněni do volebního systému a NSDAP byla parlamentní stranou, neustále se snažili ponechat si otevřenost ve smyslu sociálního hnutí. Řádné demokratické volební procedury byly pouze prostředkem pro realizaci myšlenek hnutí. Ve vrcholném vedení strany nemohl být člověk, který by neuznával roli Hitlera, jako vůdce celého hnutí. Jejich nekonkrétní a v určitých bodech vágní program umožňoval velkou variabilitu postojů.

3.4.2. Druhý volební úspěch a uchopení moci

---

⁷ Německá socialistická strana.

Ve volbách ze dne 31. července 1932 získali nacisté 37,4 % a v říšském sněmu obsadili již 230 míst. Kvůli složité politické situaci se volby konaly ještě téhož roku 6. listopadu 1932. Nacisté získali 33,1 % hlasů a 196 křesel. Po politickém vyjednávání a taktických kličkách byl 30. ledna 1933 jmenován nový kancléř. Adolf Hitler složil přísahu do rukou prezidenta Hindenburga (Bullock 1994, dodatky). Požár říšského sněmu v Berlíně inicioval vydání nařízení, které rušilo ústavou zaručené svobody, ale neslo zcela odlišný název. Nařízení říšského prezidenta na ochranu národa a státu bylo podepsáno 28. února 1933 prezidentem von Hindenburgem, kancléřem Hitlerem a říšským ministrem vnitra Frickem. Fakticky umožňovalo terorizovat kohokoli. Díky tomuto nařízení mohli nacisté uvalit tzv. „ochranou vazbu“ na své politické protivníky v říšském sněmu a tím paralyzovat odpor. Jejich zájmem bylo prosazení tzv. „zmocňovacího zákona“, který by Hitlerově vládě propůjčil plnou zákonodárnou moc. Stalo se tak 24. března 1933 (SS v akci 1959, s. 30). Tyto zlomové události popisuje ve své hře *„Zadržitelný vzestup Arthura Uie“* Bertolt Brecht a současně podává psychologický obraz zúčastněných aktérů.

Dá se říci, že tímto okamžikem končí fáze dobývání moci. Nastává fáze druhá, a to přetváření státních institucí do podoby, jež by nekladla odpor při realizaci myšlenek národního socialismu. Celé toto nacistické snažení dokumentuje i tento Hitlerův projev z roku 1933:

„Ústava vytyčuje pouze arénu k boji, neznamená vítězství. Vstupujeme do legálních institucí a tímto způsobem děláme ze strany určující faktor. Až jednou získáme ústavní moc, budeme stát formovat do podoby, kterou budeme považovat za vhodnou.“ (Bullock 1994, s. 255)

4. NACISTICKÉ ÚŘADY A OZBROJENÉ SLOŽKY

4.1. Vznik jednotek SS (Schutzstaffeln)

Chronologicky uspořádaný vývoj organizace SS musí začít u soukromých armád Freikorps⁸. Z nich se vyvinula organizace již pevně spjatá s nacistickou stranou a to SA. Sturmabteilung (SA) přeloženo doslova útočné oddíly. Příslušníci této paramilitaristické organizace založené v roce 1921 byli přezdíváni „hnědé košile“. Velitelem SA byl E. Röhm, který byl v roce 1934 SS zavražděn. Z řad SA byli vybráni lidé k ochraně řečníků na veřejných shromážděních a zařazeni do nově vznikajících SS. Organizace SS byla ustavena v roce 1925 a mezi úkoly, které plnila, patřila i ochrana nejvyššího představitele strany. SS, kterým velel H. Himmler, se dále rozrostly o SD. Sicherheitsdienst (SD) byla bezpečnostní služba vytvořená v roce 1931. Šlo o tajnou policii NSDAP. Původním úkolem SD bylo dohlížet na členy strany a tím získávat informační výhodu. Přidala se i monitorovací činnost politických protivníků (Bullock 1994, SS v akci 1959).

4.2. SD jako složka SS

---

⁸ Jednalo se o dobrovolné militaristické organizace, vytvářené důstojníky a poddůstojníky po demobilizaci říšské armády v letech 1918-1919. Jejich zaměření bylo silně protirepublikánské a tíhly k pravicovým národním myšlenkám (BULLOCK 1995, s. 1021).

Do SS byli přijímáni pouze lidé již osvědčení. Lze to dobře ilustrovat na kariéře R. Heydricha. Původně důstojník námořní kontrašpionáže, později člen SA se v roce 1931 zúčastnil „konkurzu“ do SS. Pohovor vedl H. Himler, náčelník SS, který měl již připravený plán na vybudování tajné organizace SD. Jednotky SS se považovaly za nadřazenější SA a nově vznikající odnož SS měla být jakýmsi výběrem z elit. R. Heydrich dostal dvacet minut na to, aby napsal hrubou představu, jak by měla vypadat nová výzvědná jednotka. Jeho návrhy se H. Himlerovi zdály životaschopné a R. Heydrich byl jmenován vedoucím oddělení 1C informační služby SS. Organizace se teprve rozvíjela a jejími zaměstnanci byli z počátku kromě Heydricha pouze tři lidé. Tajná služba se začala rozrůstat až s přílivem peněz, který nastal v roce 1933. Protože byli nacisté již u moci, mohli použít státní prostředky k financování svých organizací. Nicméně SD měla zůstat relativně malou organizací s vysoce kvalifikovaným a pečlivě vybíraným personálem (Blandford 2003, s. 47-49).

4.3. Gestapo (Geheime Staatspolizei)

Původně Pruská politická policie, později tajná státní policie. Gestapo se skládalo z různých útvarů politické policie ze všech spolkových států, které byly sloučeny pod vedením H. Himmlera. Jeho úkolem bylo potírání politického odporu proti nacistickému režimu a v rámci tohoto úkolu často spolupracovalo s SD. Prostředkem k umlčení odpůrců byly koncentrační tábory, nad nimiž mělo gestapo správní kontrolu. Úředníci gestapa byli zodpovědní za výsledky politických vězňů (Bullock 1994, s. 1022, SS v akci 1959, s. 15-17).

4.4. SIPO (Sicherheitspolizei)

Himmler byl jmenován velitelem německé policie u ministerstva vnitra 17. června 1936. Následně vydal dne 26. června 1936 výnos, jímž zapojil kriminální policii KRIPO a gestapo do bezpečnostní policie SIPO⁹. Bezpečnostní policie a SD byla podřízena R. Heydrichovi. Došlo k faktickému propojení složek státní správy a nacistických stranických organizací. Státními organizacemi byly původně gestapo, KRIPO a bezpečnostní policie (SS v akci 1959, s. 15, Bullock 1994, s. 1022).

4.5. RSHA (Reichs-Sicherheits-Hauptamt)

Následoval další krok. Sloučení bezpečnostní policie a informační služby NSDAP (SD). Ke sloučení došlo 27. září 1937. Vznikl nový správní celek pod vedením R. Heydricha, tedy RSHA, hlavní úřad pro bezpečnost říše (SS v akci 1959, s. 15).

4.5.1. Struktura RSHA

RSHA byl jedním z hlavních úřadů SS, podřízených H. Himmlerovi jako vrchnímu vůdci SS. Zároveň byl také oddělením ministerstva vnitra, které také spadalo pod H. Himmlera jako velitele německé policie. Himmler byl odpovědný přímo Hitlerovi.

RSHA byl rozdělen do sedmi odborů. Odbory 1 a 2 byly správní. SD byla zastoupena odborem číslo 3 (hlavní úřad pro činnost SD v Německu), odborem 6 (hlavní úřad pro činnost SD mimo Německo) a odborem 7, který se zabýval zkoumáním ideologických problémů. Bezpečnostní policie byla zastoupena odborem 4 (hlavní úřad gestapa) a odborem 5 (hlavní úřad kriminální policie, KRIPO).

---

⁹ Sicherheitspolizei. Bezpečnostní policie, jejími složkami bylo gestapo a KRIPO. V čele s R. Heydrichem (Bullock 1995, s. 1024).

4.6. Struktura SS (Schutzstaffeln)

Nacistická organizace zformovaná v roce 1925 A. Hitlerem. Kromě ochrany řečníků měla také politické úkoly. Její příslušníci špehovali na nacistických shromážděních a sbírali citlivé informace o vnitřních i vnějších nepřátelích NSDAP. Jednalo se o výběr zvláště spolehlivých lidí. V této první fázi od roku 1925 do roku 1929 se jednalo o nevelkou organizovanou skupinu lidí.

V roce 1929 byl jmenován říšským vůdcem SS H. Himmler. Organizace měla v té době 280 členů. Po reorganizaci a vytvoření výcvikových táborů stoupl počet členů do roku 1933 na 52 000. Příslušníci se rekrutovali z nejrůznějších vrstev společnosti.

Od roku 1933 docházelo k postupnému slučování policie a SS. H. Himmler, který se stal v roce 1936 velitelem německé policie, propojil jednotlivé velitele obou útvarů. Jmenoval vybrané osoby z SS a policie svými osobními pověřenci a přidělil je k jednotlivým vojenským okruhům. Tito velitelé měli za úkol koordinovat činnost pořádkové policie, bezpečnostní policie, SD a všeobecných SS¹⁰ ve svých obvodech (SS v akci, s. 19-20). Zde je stále ještě patrné existující rozdělení bývalého státního aparátu a nacistických organizací.

K definitivnímu sloučení došlo v roce 1939, kdy byli převzati všichni úředníci pořádkové policie (uniformovaná policie) a bezpečnostní policie (SIPO) do SS, v té služební hodnosti SS, která odpovídala jejich služební hodnosti v zanikající organizaci (SS v akci 1959, s. 20-21). Pohlcení republikových institucí nacistickými bylo dokonáno.

Říšské vedení SS se skládalo z 12 hlavních úřadů. Mezi nejdůležitější patřil hlavní úřad pro bezpečnost říše (RSHA) a hlavní úřad pro hospodářskou správu (WVHA). Jedna z funkcí WVHA byla správa

---

¹⁰ Allgemeine SS. První organizace SS pod říšským velením (SS v akci 1959, s. 19).

koncentračních táborů. Dále to byl hlavní úřad pro otázky rasové a osidlovací (Rasse und Siedlungs hauptamt) a Výzkumný ústav pro otázky předků (Forschungsamt - Ahnenerbe). Během války byl k tomuto úřadu přidělen Ústav pro vojensko-vědecký výzkum (Institut für militärwissenschaftliche Untersuchung), který prováděl pokusy na živých lidech (SS v akci 1959, s. 20). Hlavní úřad pořádkové policie měl na starosti zajišťování Židů. (Arendt 1995, s. 94)

Organizace SS se stala novou alternativou starého republikového uspořádání a slučovala v sobě jak klasická ministerstva, tak nové nacistické byrokratické produkty.

4.7. Hermann Göring

Tento muž, bývalý vojenský stíhač za první světové války, byl již od počátku spjat s NSDAP a těšil se zde výsadnímu postavení. Později byl Hitlerovým přímým zástupcem ve věcech státních. V roce 1941 zastával v rámci nacistické vlády tyto posty: říšský maršál, vrchní velitel letectva, pruský ministerský předseda a zplnomocněnec pro čtyřletý plán (Arendt 1995, s. 113). Čtyřletý plán bylo tajné memorandum připravené v roce 1936, které obsahovalo hospodářskou strategii vyzbrojení Německa. Nacisté již před tím vystoupili z organizace národů a měli v úmyslu vytvořit bojeschopnou armádu. H. Göring se stal ekonomickým diktátorem Německa. Ale ještě než k tomu došlo zcela, sváděl konkurenční boj s ministerstvem hospodářství pod vedením Hjalmara Schachta. Jednalo se o zkušeného ekonoma a ministra hospodářství. H. Schacht rezignoval na svou funkci v listopadu 1937. Nový ministr W. Funk již úzce spojil svůj úřad s Göringovým působením v rámci čtyřletého plánu, a tak se stal H. Göring ekonomickým diktátorem Německa. Stanovoval míru dovozu, byly zavedeny cenové a mzdové kontroly. Založil také Göringovy závody (Hermann Göring

Werke), důležitý podnik pro zásobování zbrojícího Německa, který zpracovával železnou rudu (Hughes, Mann 2002).

5. Nacismus a Židé

Nástupem nacistů k moci v roce 1933 začalo systematické a rychlé odstraňování Židů ze státních služeb, tedy ze všech veřejných úřadů a funkcí. V praxi to znamenalo odstranění Židů ze všech vzdělávacích institucí od obecních škol až po univerzity, také z většiny kulturních institucí jako rozhlas, divadla, muzea, film či filharmonie. Na podzim roku 1935 byly vydány norimberské zákony. Ty zbavovaly Židy jejich politických práv. Židé nemohli volit, protože nebyli říšskými občany, ale zůstávali německými státními příslušníky. Dále zákony obsahovaly zákaz pohlavního styku mezi Židy a Němci i uzavírání smíšených manželství mezi nimi. Také žádná žena mladší čtyřiceti pěti let nesměla být zaměstnána v židovské domácnosti a další. Protože od jmenování Hitlera kancléřem 30. ledna 1933 byli Židé izolováni od německé veřejnosti spíše spontánně, po vydání norimberských zákonů nabyli pocitu větší jistoty. Uvěřili, že dostali své vlastní zákony, svůj vymezený prostor, v rámci něhož mohou jednat. V podstatě šlo o vymezení situace, která byla před vydáním norimberských zákonů chaotická a umožňovala násilníkům napadat Židovské obyvatelstvo beztrestně, protože policie v takových případech nezasahovala. Doufali, že budou mít určitou právní ochranu (Arendt 1995, s. 53-57).

5.1. Židovské organizace

V září roku 1933 byla založena střešková organizace všech židovských obcí a spolků. S jejími představiteli později vyjednával A. Eichmann o možnostech přesídlení Židů. Představitelé této židovské

organizace dokonce sami předkládali návrhy a nabízeli spolupráci při řešení židovské otázky (Arendt 1995, s. 56-57).

A. Eichmann byl původně obchodním cestujícím u rakouské pobočky společnosti Vacuum Oil Company. Po propuštění z firmy se mu naskytla možnost absolvovat výcvik v táborech SS. Účastnil se ho od srpna 1933 do října 1934. Po dokončení výcviku si podal přihlášku do SD a téhož roku byl přijat. Eichmannovým prvním úkolem po zařazení bylo shromažďování a třídění údajů o svobodném zednářství. Po pěti měsících byl předělen do nově vzniklého oddělení, které se zabývalo Židy (Arendt 1995, str. 50-53).

Eichmann začal navazovat kontakty s židovskými organizacemi v rámci jednotlivých obcí, aby se s nimi poradil o způsobu řešení úkolů, jež dostal na starost a které spadaly pod jeho referát. Odbornou znalost o židovstvu získal krátce po příchodu do SD četbou klasického díla sionismu „*Der Judenstaat*“ Theodora Herzla. Pod vlivem této knihy přemýšlel, jak vyřešit politicky, nenásilně otázku odstranění Židů z Německa. Eichmann se stal poměrně zapáleným pro své myšlenky. Vyhotovil brožury se svými návrhy o přesídlení a snažil se pro ně získat podporu v řadách SS. Následně si rozšířil znalosti o Židech díky další knize „*Dějiny sionismu*“ od Adolfa Böhma. Na podkladě této knihy se začal orientovat v organizaci sionistického hnutí, jež se skládalo ze stran, mládežnických skupin a dalších. Eichmannovi se aktivita vyplatila a byl pověřen sledováním sionistických organizací (Arendt 1995, s. 52-77).

Jedním z konkrétních případů spolupráce Eichmanna s židovskými radami je výpověď Dr. Franze Meyera, člena výkonné rady sionistické organizace. Ten spolupracoval s Eichmannem v letech 1936 až 1939 na řešení židovské otázky. F. Meyer přednesl, že představitelé židovské obce mohli podávat stížnosti a žádosti na Berlínský úřad SD. Zde je ukázka z jeho výpovědi před jeruzalémským soudem. V tomto procesu byl povolán

jako svědek obžaloby. Ta vinila Adolfa Eichmanna z významného spolupodílnictví na vyhlazování Židů. Vypověděl:

„Někdy jsme přišli my se žádostí o něco, jindy zase to byl on, kdo na nás něco chtěl... poslouchal, co jsme mu říkali a upřímně se snažil naši situaci pochopit. Oslovoval mě pane a vybízel, abych se posadil.“ (Arendt 1995, s. 89)

5.2. Opouštění Německa

Do roku 1938 mohli Židé opouštět území Německa v podstatě svobodně, problém byl v tom, že nebylo kam jít. Neexistovala země, která by byla schopna pojmout veškeré Německé židovstvo. S postupem času, jak nacisté zabírali nová území jako Rakousko, Polsko, Sudety a tak dále, vzrůstal i počet Židů. Nacisté tento problém měli v úmyslu řešit z počátku přesídlením. Vzhledem k tomu, že nebylo kam, přeměnily se koncentrační tábory určené původně k internaci politických odpůrců v továrny na usmrcování Židů a dalších skupin lidí (Arendt 1995, s. 52-77).

Nacisté museli vyřešit ve spojitosti s emigrací mnoho problémů. Pokud chtěli, aby Židé emigrovali do cizích zemí, museli nacisté zřídit finanční fondy pro podporu vystěhovalectví. Bohatí Židé, kteří měli zájem na vystěhování, zaplatili v rámci hladkého vyřízení více a z přebytku se financovalo vysídlování nemajetných Židů. Každý emigrant musel mít, aby byl přijat, určitou peněžní hotovost ve světové měně. Nacisté nedisponovali potřebným množstvím valut a získávali je právě od bohatých Židů. Kontakt mezi nacisty a majetnými Židy zprostředkovávaly židovské obce. Židovské obce spolupracovali s nacisty i při deportacích do koncentračních táborů (Arendt 1995, s. 52-77).

5.3. Nucený odchod z Rakouska

Po zabrání Rakouska v březnu 1938 obdržel A. Eichmann nový úkol, ve kterém mohl uplatnit své vědomosti o židovské kultuře. Z pohledu úřední kariéry to znamenalo uznání jeho odbornosti. Ve Vídni měl organizovat novou formu emigrace. Nacisté vyžadovali, aby bylo Rakousko „očištěno“ od Židů. Jednalo se o nucené vystěhování. Všichni Židé bez ohledu na své postavení měli být přinuceni k emigraci. Přesný název pozice, kterou Eichmann zastával, zněl „vedoucí ústředny pro emigraci rakouských Židů“.

Jakmile byl dokončen Anschluss Rakouska došlo k zatčení tamních prominentních Židů. Eichmann byl tedy nucen vyhledat zástupce židovských obcí ve vězeních a koncentračních táborech. Při plnění úkolu - zajištění odchodu rakouských Židů - se chtěl držet ověřené taktiky spočívající ve spolupráci s jejich vrchními představiteli. Jakmile je našel, začal s nimi vyjednávat o podmínkách emigrace. Byl seznámen s největšími komplikacemi, které zpomalovaly vystěhování. Největší brzdou bylo velké množství dokumentů, které musely být vystaveny zájemci o vystěhování. Každý z jednotlivých dokumentů měl časově omezenou platnost a stávalo se, že nebylo možné shromáždit všechna potřebná potvrzení najednou.

Představitelé židovských obcí se sami zasazovali o zrychlení celého procesu emigrace, neboť měli již osobní zkušenosti s nacistickou židovskou politikou. Již začínalo být zřejmé, že bude nejlepší opustit území spravovaná nacisty.

Eichmann přišel s návrhy usnadňujícími vyřizování potřebných náležitostí. Začal realizovat nový systém vyřizování dokladů. Pod střešou jediného úřadu byli sjednoceni byrokraté z různých úřadů, které byly zúčastněny na vysídlování. Jednalo se o úředníky ministerstva financí, policie, daňového úřadu a přítomni byli i zástupci židovské obce. Výsledkem

byl velmi účinný úřad. Na začátku celé procedury stál židovský občan s určitým majetkem. V průběhu mu byl majetek z velké části zkonfiskován, zbyl mu pouze finanční obnos nutný proto, aby mohl zažádat o vízum v jiném státě. Na konci procedury byl žadateli o vystěhování udělen pas. Po udělení pasu musel židovský občan opustit zemi do 14 dnů (Arendt 1995, s. 52-78).

5.4. Jednotný říšský model emigrace

Model vytvořený Eichmannem ve Vídni měl být vzorem pro nově vznikající říšské centrum pro židovskou emigraci v Berlíně. Vedoucím této nově vzniklé organizace byl jmenován Heinrich Müller. Jednalo se o úřad v rámci RSHA. V březnu 1939 došlo k zabrání Československa a vytvoření protektorátu Čechy a Morava. Eichmann byl přesunut z Vídně do Prahy, kde měl vybudovat židovské emigrační centrum. Před soudem komentoval celou věc takto:

„Na počátku jsem neměl příliš velkou radost z toho, že musím z Vídně pryč. Vybudujete-li někde úřad, ve kterém všechno hladce funguje, pak vůbec nemáte chuť ho opustit...funkcionáři českých židovských organizací jezdili do Vídně a naopak lidé přicházeli z Vídně do Prahy, a tak se celá věc rozběhla sama od sebe.“ (Arendt 1995, s. 91)

Schylovalo se k začátku války a emigrační kanály byly pomalu vyčerpány. Evropské státy a USA ustanovily emigrační kvóty a tím se možnosti vysídlení v podstatě ustálily.

5.5. Začátek konce Židů na územích Třetí říše

Válka začala v září 1939. Tím, že se nacisté zmocnili Polska, získali dalších dva a půl milionů Židů, které nebylo možné donutit k emigraci, protože nebylo kam.

Eichmann byl přeložen do Berlína a jmenován novým vedoucím říšského centra pro židovskou emigraci. Své působení a vůbec stávající možnosti nucené emigrace po vypuknutí války popisoval takto:

„...bezmocné cenění zubů... na obou stranách. Na židovské straně proto, že bylo opravdu obtížné nalézt nějaké možnosti emigrace, které by stály za řeč, a na naší straně proto, že tu nebyl žádný shon, žádný pohyb, žádní lidé, kteří by přicházeli a odcházeli. Seděli jsme uprostřed velké a mohutné budovy a neměli do čeho píchnout.“ (Arendt 1995, s. 93)

To, co by Němci mohli udělat s narůstajícím počtem Židů, nebylo zcela jasné. Existuje spor o to, zda již bylo od počátku zřejmé, že řešení židovské otázky bude realizováno jejich fyzickou likvidací, nebo se jednalo o rozvinutí původní představy „čistého Německa“, tedy o vyhnání či vysídlení Židů. Bauman naznačuje, že vize, kterou dodali představitelé nacistického režimu v počátku řešení židovské otázky, se již po jejím uchopení byrokratickou správou začala transformovat do podoby, kterou známe pod označením holocaust, do podoby technicky vyspělého a s ekonomikou svázaného likvidování lidí. Bauman tvrdí, že byrokracie vytvořila holocaust v tom smyslu, že vytvořila proces likvidace, který byl typický svou chladnou racionalitou a tedy i nehumánností (Bauman 2003, s. 157-159).

O racionalitě se dá mluvit hlavně v souvislosti s koncentračními tábory a propracovaným systémem využívání práce vězňů. Na likvidaci Židů, ale také obyvatel ve válečných zónách se podílely i komanda smrti,

jako byly Einsatzgruppen¹¹. Jednalo se o oddíly založené R. Heydrichem v březnu 1941, které se podílely na hromadném vraždění obyvatel zejména ve východních územích (Arendt 1995, s. 284).

Právě v roce 1941 došlo k obratu při řešení židovské otázky. Z Eichmannových výpovědí vyplynulo, že byl v polovině tohoto roku informován svým nadřízeným R. Heydrichem o novém vývoji, který se týkal jeho odboru. A. Hitler dal příkaz k fyzické likvidaci Židů a tento úkol přidělil Hlavnímu úřadu pro správu a hospodářství. Součástí celého sdělení bylo i krycí či úřední označení likvidace, která nesla název „konečné řešení“. Záhy, na podzim 1941, přišel oficiální zákaz vydaný H. Himmlerem, který ukončil veškerou židovskou emigraci (Arendt 1995, s. 92-115).

5.6. Konečné řešení

Nacisté vybudovali až neuvěřitelně rozsáhlou síť věznic a koncentračních táborů. Způsob evidence nežádoucích obyvatel, jejich následné shromažďování až po odjezd do jednoho z táborů, to vše bylo v rukou pedantní byrokracie. 20. ledna 1942 se konala v Berlíně (Am Grossen Wannsee) porada o konečném řešení židovské otázky. Této porady se zúčastnily všechny úřady, jež měly souvislost s „konečným řešením“. Jednalo se například o zástupce ministerstva zahraničí, spravedlnosti, úřadu říšského kancléře, RSHA a také kanceláře strany (NSDAP). Protokol zaznamenávající celé jednání je velmi výmluvný a ukazuje věcnost, s jakou bylo k tomuto problému přistupováno. Byla zde uvedena sumarizace vystěhovaných Židů do 31. října 1941: celkový počet 537 000, z toho od 30. ledna 1933 z Německa 360 000, od 15. března 1938 z Rakouska 147 000 a

---

¹¹ Jednotky zvláštního nasazení SIPO a SD. Zpravidla byly používány pro záškodnické akce na okupovaném území v týlu armády (často masakrování místního obyvatelstva) (Bullock 1994, s. 1021).

od 15. března 1939 z Protektorátu Čechy a Morava 30 000 Židů (SS v akci 1959, s. 137-139).

Byl zde také uveden počet Židů v jednotlivých evropských zemích a Rusku, který činil více jak 11 000 000 osob. Ty měly být určeny ke „konečnému řešení“. To předpokládalo přesně stanovit osoby přicházející v úvahu. Pro starší 65-ti let, Židy s těžkými válečnými zraněními a s válečnými vyznamenáními byla určena ghetta pro staré, jako například Terezín. Toto členění mělo zabránit případným intervencím na osvobození, protože mělo jít v podstatě o jakési odpočinkové tábory pro staré a vysloužilé Židy. Pro identifikaci ostatních skupin Židů měli sloužit norimberské zákony. Dále byli definováni míšenci 1. a 2. stupně a smíšená manželství (SS v akci 1959, s. 141-143). Vytvořila se tak vstupní data sloužící byrokratickému aparátu jako návod, na koho se má zaměřit. Po celém území ovládaném Němci také rostly nové koncentrační tábory a ty stávající se ještě zvětšovaly.

V rámci řízené likvidace lidí v koncentračních táborech se řešily ruku v ruce se smrtí věci zcela praktického rázu. Řešila se rentabilní vytíženost vlakových souprav nebo zpronevěra několika desítek kilogramů zlata, které pocházelo z lidských zubů. Snad nejhrůzněji na mě zapůsobil dopis adresovaný vedoucím výstavby SS v Mauthausenu, odeslaný 14. července 1941. Šlo nejspíše o jakousi reakci na výběrové řízení, jež mělo zajistit dodání pecí na zpopelňování těl. Již zmiňovaná byrokratická odtažitost se v něm ukazuje zcela bez zábran.

Začátek dopisu je plný zdvořilostních odkazů na předešlou korespondenci a úvod končí přáním představitele firmy J. A. Topf a synové, aby byl návod na obsluhu pece vyvěšen na viditelném místě. Následuje vychloubačné prezentování výrobku. Nabízím zde ukázkou, která je nejspíše důsledkem odlidštění, jež přináší byrokracie. Je také důkazem toho, že

pokud člověk nevidí až na konec svých rozhodnutí a činů, je snad schopen čehokoli.

„V Topfových dvojitých muflových pecích na zpopelňování vytápěných koksem může být zpopelněno asi za 10 hodin 30-35 mrtvol. Tento počet se může zpopelňovat bez obtíží denně, aniž je pec přetížena. Nic neuškodí, že se bude zpopelňování provádět ve dne v noci, jestliže si to vyžádá provoz. Prozkoumali jsme, že šamotové obložení vydrží déle, je-li v peci stále stejnoměrná teplota. Doufáme, že jsme Vám tímto co nejlépe posloužili a poroučíme se Vám.“ (SS v akci 1959, s. 296-297)

Ten děsivý klid a laskavost, s jakou je dopis napsán, nápadně připomíná chování hlavního hrdiny knihy „*Spalovač mrtvol*“ od Ladislava Fukse.

Další aktivity proti židovskému obyvatelstvu jsou obecně známé. Likvidace osob a způsob, jakým s nimi bylo nakládáno, slouží dodnes jako memento. Koncentrační tábory a jiná nacistická internační místa jsou příkladem těch nejtvrdějších a zvrácených totálních institucí.

6. Závěr

Při komparaci teoretické literatury na téma nacismus a totalitarismus s teorií byrokracie jsem dospěl k následujícím skutečnostem. Moderní způsob řízení jímž se vyznačuje moderní byrokracie, byl využit k likvidaci lidí. Byrokracie jako nástroj určený k organizaci komplexních společností se bezesbytku podřídila držitelům moci. Jednotliví úředníci plnili nová nařízení věcně a v rámci platných předpisů. Náplň jejich práce se změnila, ale způsob vedení úřadu zůstal stejný. Nacisté při formování a reorganizaci strany využili principů moderního řízení se všemi technickými doplňky tehdejší doby (film, rozhlas, tisk, plakáty). Díky dobře organizovanému aparátu se NSDAP podařilo postupně obsáhnout všechny volební obvody a dostat se tak do hry o vedení státu. Po získání ústavní většiny se nacistická strana stala jediným oficiálním tvůrcem pravidel a vstřebala do sebe veškeré existující úřady. Byrokracie se na rozdíl od nacistického režimu ukázala jako nadčasová a nutná, tak jako ve Weberových vizích.

Seznam použité literatury

- ARENDR, H. *Eichmann v Jeruzalémě. Zpráva o banalitě zla*. Mladá fronta, 1995. ISBN 80-204-0549-6
- ARENDR, H. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-13-5
- BAUMAN, Z. *Modernita a holocaust*. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-23-7
- BLANDFORD, E. L. *Nacistické tajné služby*. Praha: Vašut, 2003. ISBN 80-7236-315-8
- BULLOCK, A. *Hitler a Stalin paralelní životopisy*. Mustang, 1994. ISBN 80-85831-51-1
- HUGHES, M. MANN, Ch. *Hitlerovo Německo*. Praha: Columbus, 2002. ISBN 80-7249-123-7
- KELLER, J. *Sociologie organizace a byrokracie*. 2. vyd. Praha: SLON, 2007. ISBN 978-80-86429-74-8
- KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov*. Praha: SPN, 1987. ISBN 14-473-87
- MERTON, R.K. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: SLON, 2000. ISBN 80-85850-92-3
- SS v akci. *Dokumenty o zločinech SS. Fakta a svědectví, svazek 5*. Praha: Naše vojsko, 1959
- WEBER, M. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikoymenh, 1998. ISBN 80-86005-48-8